

ГЛОБАЛІЗМ І НАЦІЯ: ПОШУКИ КОНТУРІВ СОЦІАЛЬНОГО

Г.А. Нерсесян

пошукач кафедри філософії

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут»

Стаття присвячена виявленню місця і ролі соціального у субстанційності сучасних глобальних процесів. За допомогою детермінації соціального через економічне автор пропонує до розгляду діалектичну суперечність «соціоорієнтоване виробництво» і «соціоорієнтоване споживання» і робить спробу за допомогою неї розкрити передумови для сталого і гармонійного розвитку суспільства, в яких людина постає не як об'єкт впливу, а як суб'єкт взаємодії.

Ключові слова: глобалізація, глобалізм, суспільне відтворення, виробництво, споживання, перетворена форма, нація, етнос.

Глобалізація стає невід'ємною складовою нашого життя. Глобалізація – наймодніше слово ліберально-прогресистської думки сьогодення. Хоча, ще на початку XIX століття дослідники пишуть про єдиний світовий простір, який створюється ринковою цивілізацією обміну [1]. Зараз під цим достатньо ємним терміном вбачають здійснення вельми широкого спектру різноманітних економічних, політичних, інформаційних, культурних, світоглядних та інших інтеграційних та дезінтеграційних процесів в світовому масштабі. Сьогодні активність інтеграційно-дезінтеграційних процесів настільки всеохоплююча, але їх внутрішня суперечливість цих процесів взагалі залишається поза увагою, відбувається перетворення суспільних практик у соціальних формах зовнішньої видимості з неминучим нехтуванням їх внутрішньої сутності. Тому процес глобалізації все частіше розглядається як джерело перешкод на шляху до формування у «людини соціальної» омріяної суб'єктності, тобто здатності індивіда бути суб'єктом суспільної активності, а не об'єктом соціального впливу.

Наразі, цілком зрозуміло, що поряд з певними перевагами, які дає глобалізація в частині інформаційного, інноваційного і технічного розвитку людства, не можна не погоджуватись з новітніми формами нігілізму, шукаючого собі алібі в т.з. «об'єктивних тенденціях» культурної, духовної, моральної, політичної і економічної площин [1].

Відбувається це тому, що головним чином відбувається негармонійна та неадекватна взаємодія в рамках універсалізації суспільного життя на певному рівні інтеграції людських сил та суспільних відносин, а головне – односторонній вплив – тиск, експансія, насадження, привчання, – та уніфікація шляхом нав'язування «вестернового» способу суспільного буття всьому іншому цивілізованому світу. Іншими словами, Захід продовжує провадити

політику імперіалістичності і фрізерства, в той час як на Сході панує слов'янскість та імперскість [2].

З одного боку, процес інтеграції сфер суспільного життя є історично обумовленою тенденцією, оскільки по мірі розвитку суспільства воно все більше тяжіє до усупільнення. З іншого боку, не секрет, що глобалізація проходить в інтересах окремих країн, головним чином США, а також великих транснаціональних корпорацій. Зрозуміло, що глобалізм має передусім *економічний підтекст*, який покликаний задовольняти головним чином інтереси Заходу.

Не можна не погодитись з цього приводу з Б.В.Новіковим. За словами філософа, «глобалізм» – це міфологема, що вона енергійно насаджувалась та зараз ще по інерції (але вже зовсім без попереднього ентузіазму та натхнення) продовжує насаджуватись претендентами на світове панування, апологетами мондіалізму, панамеріканізму, новоявленими постмальтузіанцями [5]. Р.М.Богачев бачить колишню конвергенцію капіталістичної і соціалістичної систем заміщення більш сучасною теорією глобалізму [1]. В той же час А.А.Мельниченко, дивлячись на глобалізацію крізь дослідження проблеми виховання, відмічає: «Глобалізація, яка є парадигмою нинішнього суспільного життя, несе в собі вектор примусової (хоча і не завжди усвідомлюваної) уніфікації, руйнування самотності й плідного плюралізму життєвих форм» [4].

Поряд із такими вельми узагальненими висновками стосовно процесів глобалізації, вкрай важливо зрозуміти протікаючі суспільні інтенції, рухи, на дійсно науковому рівні. З одного боку, глобалізація веде до універсалізації, тобто постулює до категорії всезагальності. А це, між іншим, вже стихія філософії. Тобто для наукового осягнення сутності процесів розвитку потрібно визначити ті субстанційні

детермінанти та суспільні колізії, або іншими словами, виявити сукупність взаємовідносин між людьми та суперечностей, які є в глобальному суспільстві першорядними і слугують в якості передумови продукування та розвитку всіх інших суспільних зв'язків і відносин. Так чи інакше, історія дослідництва цього суспільного «атома» намагається побачити у всезагальному акциденті соціального. Адже соціальне – це модус суспільного, загальнолюдського – імператив будь-яких суспільних зрушень, оскільки він фокусується на людині.

Класична філософія звертається до дослідження соціального, до виявлення взаємозв'язку між суспільними відносинами і соціальними, через пізнання соціального як елемента орбіти і в той же час ядра універсального. Відмічається погляд на універсальне шляхом визначення універсального у соціальному і через соціальне. Приміром, І.Кант споглядає всезагальне у моралі, Г.В.Ф.Гегель помічає його у політиці, К.Маркс знаходить його в економіці.

Дивлячись на теперішні глобальні процеси, важко погодитись з тим, що хоча б якусь з категорій, запропонованих класиками, можна поставити коренем продукування всіх інших суспільних взаємозв'язків. І це не тому, що глобальні процеси обходять стороною мораль, політику або економіку. Причина неправомірності покладання стрижнем *всезагального* якусь одну з цих сфер суспільного буття полягає в тому, що в чистому вигляді, у дійсності – співпадінні сутності й існування, – жодна з цих категорій не існує. Іншими словами, глобальні процеси протікають без адекватного здійснення всіх процесів і тому політику не можна в чистому вигляді возвести в ранг інтеграційної субстанції, рівно як і економіку і мораль.

Річ у тім, що будь-який процес руху здійснюється через нескінченну перервність та кінцеву безперервність поставання категорій форми і змісту. Рух пов'язаний з невичерпною трансценденцією «форми» із просторових меж до цілісності істинного та всебічності суспільного буття з невід'ємним процесом наповнення форми адекватним змістом та надання змісту гармонійної форми.

Так от, дивлячись на теперішні процеси глобалізації, важко помітити адекватне здійснення суперечності «форми–змісту». Адже глобальні процеси здебільше протікають на рівні «форм без змісту». Нажаль, за формою немає дійсної сутності, а відбувається лише примітивне накладання форми на форму, причому сутність відповідно перетворюється, трансформується. Адже не буває форми беззмістовної рівно як і змісту неоформленого. Спостерігається своєрідна імітація дійсних проце-

сів у подібні т.з *перетворених форм*, тобто форм об'єктивованої видимості, удаваності. При цьому певна перетворена форма виступає осередком продукування іншої перетвореної форми. І ця форма співвідноситься вже з попередньою, а не з першопочатковою – дійсною. Тобто таким чином, з кожним наступним рівнем здійснення суперечності форми-змісту характер суспільних взаємозв'язків все більше відчужується від її дійсної сутності. Формується шар або оболонка не дійсної конкретності, яка прямує до конкретної дійсності, а фіктивної конкретності з широким нашаруванням перетворених форм. Саме таке нескінченне нашарування здебільшого ірраціональних перетворених форм і складає онтологію глобалізації. Нажаль.

Тому з впевненістю можна говорити про глобальний світ як про вимір, що віртуалізується, набуває ознак соціальної міфотворчості. В такому випадку, глобалізацію радше замінювати терміном *глобалізм*, як перетвореною формою глобалізації. Виходячи з цього правомірно й процеси, які протікають під освяченням глобалізації, називати відповідно: рух до демократизації суспільного буття в глобальному масштабі – *демократизмом*; рух до зовнішнього узагальнення економічного буття – *економізмом*, перетвореною формою економіки; рух до уніфікації світових фінансів – *фінансизмом*, перетвореною формою фінансів; рух по масовізації моралі і космополітизації духу – *моралізмом*, перетвореною формою моралі і тощо. Ряд можливо продовжувати до нескінченності, безсумнівно – дурної за класиком.

Поряд з тим, що економікою, політикою або мораллю в чистому вигляді не можна описувати глобальні процеси, але важко не погодитись із тим, що найбільшої перетвореності сьогодні набуває саме економічне буття суспільства.

Про це власне красномовно засвідчує фінансово-економічна криза сьогодення, коли віртуалізація передусім світових фінансів набула таких масштабів, що віртуальний фінансовий шар почав лопатися неначе мильна бульбашка. Але, при цьому характер змін у економічному середовищі неминуче позначається на всіх інших сферах життя суспільства. Тому, у відомому сенсі саме здійснення економічних процесів у перетворених формах практичної всезагальності можна звести до рівня певної субстанційності, або осереддя інтегративності як відправного пункту глобалізації.

Так, за словами К.Маркса, економіка виступає відношенням, що виражається у виробництві – як у соціальному, так власне і біологічному. І саме виробництво сьогодні піддається фетишизації, або, іншими словами, наділяється субстанційністю, тяжіє до рівня все-

загальності. К.Маркс у роботі «Ницета філософії» пише, що економічне поняття має основою не розум людини, а відносини виробництва, є їх відображенням.

Про те, що економіка стане з часом передумовою глобальних процесів, причому у подібності віртуальних суспільних інтенцій, класики марксизму пророкували ще півтора сторіччя тому. Процес взаємодії різних народів і держав особливо пришвидшується в епоху стрімкого формування буржуазних суспільних відносин. К.Маркс і Ф.Енгельс, показуючи роль буржуазії у становленні світового економічного простору, пишуть: «Буржуазія шляхом експлуатації всесвітнього ринку зробила *виробництво і споживання* усіх країн космополітичним. На відміну від старої місцевої і національної замкнутості і існування за рахунок продуктів власного виробництва приходить всебічна і всеохоплююча залежність націй одна від одної. Це в рівній мірі стосується як до матеріального, так і духовного виробництва. Плоди духовної діяльності одних націй стають спільним надбанням. Національна односторонність і обмеженість стають все більш неможливими, і з багатоманіття національних і місцевих літератур формується одна всесвітня література» [3].

Побудова спільної світової економіки безсумнівно покликана виробити якомога більше товарів. Однак США можуть давати світу 20% ВВП, а споживати 40% [6, 174]. Адже *виробництво і споживання* – це сторони бездоганної діалектичної суперечності, тому в дійсності не може бути таких перекосів в рамках суспільного відтворення окремо взятої країни. При дійсному, не перетвореному, перебігу суспільних процесів таке неможливо. Без виробництва не буває споживання рівно як і навпаки. Виробництво і споживання взаємнопроникаючі, взаємозалежні, взаємообумовлюючі одна одне.

Але якщо зняти економічні і національні бар'єри для пришвидшення і збільшення обсягів світового виробництва, а також вибудувати паралельно економічний і фінансовий механізм привласнення товарів загальносвітового виробництва, то цілком успішно можна жити фактично за рахунок праці інших країн. Саме нееквівалентний обмін дозволяє окремим «цивілізованим» країнам продавати свою високотехнологічну продукцію втридорога, а купувати сировину слаборозвинених країн фактично за безцінь. До того ж фондові, фінансові, кредитні та інші віртуальні схеми напрощуд легко дозволяють США акумулювати значні фінансові ресурси, які не підкріплені реальним виробництвом. Глобалізація – це доведений до свого логічного фіналу паразитизм світового капіталізму [5]. Так формується підґрунтя для *сло-*

живацтва, перетвореної форми споживання. Коли суспільство, не виробляючи, охоче споживає. Так, з кожною новою хвилиною інтеграційних процесів в рамках глобалізації розрив між багатими та бідними країнами лише набирає обертів. Оскільки система вибудована в інтересах перших.

Якщо б США не мали тимчасово стримуючих механізмів настання економічних криз у подібності віртуальних перетворених форм цінних паперів, то їх би очікувала славнозвісна доля теперішньої Греції, яка, як відомо, в останні роки не переобтяжувала себе виробництвом, а посилено споживала. Хоча економізм в особі США все ж таки більш ніж гучно дає про себе знати в якості фінансово-економічною кризою. Саме за рахунок процесів глобалізації від економічного лиха страждає весь світ, а не лише його винуватці. Про соціальні, та інші похідні, наслідки від економічної стагнації не варто нагадувати. Досить лише акцентувати на тому, що на прикладі нинішньої світової економічної кризи загальновідома картина – *нестача від надлишку, криза від достатку, недоспоживання від перевиробництва*. Дивним ситуації є те, що один страждає від того, що не може продати, а інший – від того, що не має коштів купити. Як наслідок, натомість гармонійному здійсненню суспільного *відтворення*, фактично спостерігається суцільне *витворення* – суто зовнішня протилежність виробництва та споживання, а далі – занепад, криза, стагнація.

Проблема такого перебігу глобальних процесів у всіх площинах полягає в тому, що поряд з економічними зисками цинічно нехтуються процеси *суспільного творення*. І здається, це робиться навмисно. Іншими словами, наразі в інтеграційних процесах доволі важко детермінувати соціальне через теперішнє економічне, яке за нашими роздумами хоча і в перетвореному вигляді, але знаходиться в субстанції сучасної глобалізації. Адепти технократичної ліберальної економіки, яка універсалізує сферу виробництва, не подбали про те, аби визначити *соціальне* через виробництво та споживання як сторони суспільного відтворення.

Іншими словами, система глобальних процесів ігнорує взаємозв'язок між соціальним у економічному і через економічне. Саме відсутність *соціального*, на наш погляд, перешкоджає, подальшій всеохоплюючій глобалізації. С самого початку, знаходячись осторонь всезагального, тобто не будучи наділене хоч децицею субстанційності, хоча б у формі субстанційності і фетишизації сфер виробництва та споживання, соціальне починає з часом мимоволі редукувати і привносити субстанційність, у подібності субститутів. В якості прикладу,

та ж Греція, де теперішні соціальні зворушення і безлади чиняться на підґрунті споживацтва, яке свого часу не містило ані піщинки соціального – тобто бездумне, недалекоглядне та метафізичне. Одним словом – метафізична халява.

Іншими словами, глобаліська занепокоєність у теперішніх суспільних зрушеннях відступає в тому випадку, якщо суперечність виробництва та споживання здійснюється шляхом мережування (Р.М. Богачев). Тобто здійснення суперечності інтеграція–деінтеграція до рівня цілісності як єдності багатоманітного *споживаючого виробництва* та розмаїття єдиного *виробляючого споживання*. А взаємопроникаючі виробництва можуть виникати лише за умов подолання споживацтва як перетвореної форми споживання. При цьому діалектичні зв'язки виробляючого споживання і споживаючого виробництва вже на сутнісному рівні в динаміці містять субститут соціального. Тобто відображають *соціальне* у виробництві і *соціальне* у споживанні.

Іншими словами, коли людина споживаючи (виробляючи) – виробляє (споживає), тобто вона своїм діяльним актом дбає про майбутнє, урівноважує «шальки терезів» споживання і виробництва наперед. Умовно кажучи, коли країна беручи в борг, невпинно виробляє, а не недалекоглядно «проїдає». Це саме правомірно і по відношенню до різних спільнот, націй, суспільства загалом тощо – будь-яких соціальних груп.

Тобто, так можливо лише тоді, коли суспільство (місцеве, національне, глобальне), буде невідворотно і безупинно споживати і виробляти одночасно у всій інтенсивності, щільності і насиченості (Р.М. Богачев). Тобто перманентний характер суспільного відтворення на диференційованому рівні є передумовою перманентного розвитку на інтегрованому – у глобальному масштабі. Це – альтернатива глобальному хаосу в системі тотального відчуження виробництва та споживання в форматі беззмистовного споживацтва та безцільного виробництва.

Таким чином суспільство дбає про баланс в системі суспільного відтворення, уникає будь-якого *антагоністичного загострення* суперечності між виробництвом і споживанням, що призводить до суспільних потрясінь – економічних криз, а відтак – і соціальних, і політичних, і моральних, і цивілізаційних тощо. Це, до речі, стосується сьогодні ситуації з Грецією, коли країна тривалий час жила «на широку ногу» в борг, пускаючи гроші на утилітарне споживацтво. Якщо б в локальних просторових межах національної економіки Греції подбали про соціальне у споживанні і соціаль-

не у виробництві, теперішнього занепаду країни можна було б уникнути.

Виходячи з цих міркувань, доводиться говорити про невід'ємну суміжність та взаємопроникнення – *соціоорієнтоване виробництво* і *соціоорієнтоване споживання*. Звідси виникає *соціоорієнтоване відтворення* (тотожне *суспільному відтворенню*, яке покликано виробляти (споживати) товари небезцільно і безконтрольно, а яке поряд з іншим акцентує увагу на збереженні соціального спокою і людської злагоди як першооснови будь-якого суспільства як спільності людей), таке, що повернуто до людини обличчям, дбає про кожного-багатьох-усіх, що покликане відтворити людини у всій цілісності, істинності і всебічності (Р.М. Богачев) як гармонійного ансамблю суспільних відносин, а не індивідності з щоразу втраченими суспільними зв'язками. Будь-яке соціоорієнтоване відтворення – суспільне відтворення, але не кожне суспільне відтворення – дійсно соціальне творення. Урахування предикату соціальності – своєрідний запобіжник настання будь-яких економічних криз і соціальних потрясінь. Таке стає можливим лише шляхом дезінтеграції як зняття субстанції віртуалізованого виробництва і споживання до конкретної реальності соціального. Це відкриває передумови розуміння соціальних взаємозв'язків через сукупність суспільних і формує підґрунтя для гармонійного розвитку соціуму – кожного, багатьох, всіх. В іншому випадку без урахування соціального у системі суспільного відтворення, людина залишається відчуженою від суспільних благ, від суспільства, часом і від самої себе.

Але кому потрібно облаштовувати глобальні процеси на рівні науковості, дійсності. Адже самі винуватці світової фінансово-економічної кризи 2008 –... років вже зуміли відновити економіку чине найшвидшим чином, доки весь інший світ досі ледве приходить до тями. Криза не стає уроком для Заходу і не навчить брати до уваги соціальний чинник глобальних процесів. Адже зумисне ігнорування соціального у економічному покликано забезпечити досягнення й більш глобальної мети. Глобалістські процеси переслідують далекоглядну ціль – мимоволі позбавити громадян країн суб'єктності, здатності ототожнювати себе зі суспільством, інтегруватися і протидіяти економічному утиску і гнобленню.

Якщо абстрагуватись і подивитись на теперішні глобалізаційні процеси ззовні, то виявляється, що ці процеси освячені єдиною глобальною ціллю – унеможливити передусім поставання народів та багатонаціональних країн як рушійної сили у відстоюванні державних інтересів наперекір економічній експансії Заходу. Адже сьогодні гегемонія корпоратив-

ного капіталу призвичаєна ламати державні соціальні, політичні, інституційні кордони і не давати можливості постати поліетнічним країнам в якості повноправного геополітичного гравця, здатного виступати активним суб'єктом геополітичного життя. Капітал покликаний порушити суспільну єдність. Державність виявляється перешкодою до зростання виробництва і споживання для цілей Заходу, вона залишається непоправним рудиментом минулих епох і тому її потрібно спростувати, або іншими словами, зредувати населення держав до рівня об'єктів зовнішнього впливу, а не суб'єктів внутрішньої свободи, суспільного патріотизму. З цього приводу зумисно роздухується внутрішньодержавна ворожнеча, етнічний розбрат, підігруються соціальні колізії. Особливо це стосується пострадянських країн, які після розпаду Радянського Союзу досі не набули омріяної суб'єктності і не стали повноправними виразниками громадянських ідей і цілей.

Згадаймо, свого часу всі ми з гордістю ототожнювали себе з радянською людиною. Проблем з громадянською ідентичністю за радянських часів не було, адже всі ми дружно самоідентифікували себе з нею. Причому радянський – є щось більше, ніж, просто національна приналежність. Радянський – був і залишається цивілізаційним кодом великої монолітної цілісності як єдності багатоманітностей народів СРСР. Напевно не випадково саме "радянський" мав змогу чинити рівносильний супротив Заходу у часи холодної війни. Але, нажаль, з розпадом Радянського союзу, втрачено колишніх соціальних зв'язків, втрачено орієнтирів майбутнього, *виродженням* колишнього відчуття причетності до чогось загального та суспільно важливого, проблема пошуку ідентичності в рамках роз'єднаних і розрізнених суверенних держав постала з новою силою.

Осмилення та усвідомлення соціальних контурів нової ідентичності не встигає за стрімкими політичними, економічними та соціальними перетвореннями в суспільстві. Населення окремих країн, що відноситься до різних етносів, до цих пір багато в чому знаходиться в маргінальному соціальному стані, намагається знайти орієнтири і контури власної, не етнічної, а головним чином національної ідентичності.

Більшість людей довгими роками тужать у безрезультатних пошуків власної ідентичності, оскільки самі не до кінця усвідомлюють і розуміють сутність понять "нація" і "етнос". "Визначте значення слів, і ви позбавите людство від половини його помилок" – говорив свого часу Рене Декарт.

У цьому відношенні принагідно дати роз'яснення понять "нація" і "етнос". Почнемо з

того, що нація – це скоріше продуцент буржуазної ліберальної епохи. За радянських часів взагалі уникають слова "нація". Саме в умовах формування спільності громадян окремої суверенної держави виникає нація як державне оформлення поліетнічних груп людей. Тобто нація – це формальна та механічна "єдність багатоманітного", спільність громадян, що проживають в одній державі. Етнос тоді – "різноманіття єдиного", спільність людей з однією культурою, мовою, територією, що населяють цю державу. Нація – це форма, етнос – зміст, нація – явище, етнос – сутність, нація – форма історичної випадковості, етнос – історична необхідність, нація – наслідок, етнос – причина, тощо. Керуючись таким універсальним методом пізнання, як сходження від абстрактного до конкретного, етнос – це абстрактне, незавершене, неповне, в якому закладені всі подальші потенції розгортання історичної суб'єктності, нація – конкретно дійсна форма, певний рівень цілісності, всебічності та істинності на відповідному етапі історичного розвитку. Тому для розуміння потрібно сходити від етносу до нації. Нація – це форма людської суб'єктивності, етнос – це зміст історичної суб'єктності, людської вкоріненості. Нація передбачає здійснення громадянських свобод у формі необхідності досягнення загальнодержавних цілей, а не часом свавілля і соціальної апатії випадковості буття, етнічного активізму, невинного солідаризму. У цьому сенсі етнос – це самодетермінація, нація – це зовнішня детермінація. Вся ця семантична дивергенція веде до непорушного розуміння того, що "нація-етнос" – це етапи сходження: *етнос-нація/народ-людство* як прояву *диференціація-інтеграція-мережування, суб'єктивність-суб'єктність-дійсна суб'єктність*. У цьому сходженні нація – виступає певним рівнем узагальнення в межах державного рівня регулювання взаємозв'язків та відношень. Наступним рівнем узагальнення був та залишається радянський народ.

У результаті узагальнення формується активна громадянська позиція. "Великої націю робить не величина території, а велич громадян" (В. Доміль) або, що теж правомірно "велич нації зовсім не вимірюється її чисельністю, як велич людини не вимірюється його зростом" (В. М. Гюго). У цьому сенсі пострадянським країнам навряд чи дуже необхідно створювати нові нації – українську, російську, казахську і т.д., – аби становити відповідний інтегративний супротив глобалізму, який зазвичай "знеособлює" країну в сенсі відстоювання суспільних цілей, робить її вразливою до економічного, соціального і культурного зовнішнього "інфікування". Будь-яка нація є етнос, але не будь-який етнос є нацією. В той же час,

лише в мережуванні нації стають народом як дійсною суб'єктною історичного процесу. Нація – це етнос, який знаходить свою державність на рівні цілей розвитку країни і людини. Народ це цілісність як єдність багатоманітного, який знаходить, осягає та усвідомлює свою суб'єктність, державність на рівні цілей розвитку кожного-багатьох-всіх. Саме тому в тисячолітній Візантійській імперії зникає національне розрізнення – всі називають себе єдиним народом – ромеями. Тому вона й проіснує набагато довше Римської імперії, в якій римлянин – лише громадянин Риму. А зникає Візантія саме після “інфікування” духом національної ворожнечі.

Народ є реальною протидією економічному глобалізму, який фігурально поневолює країни. Народ – є те, чим він ще не є. Це проєкція в майбутнє з непорушним усвідомленням минулого, так само як і людина – є те, чим вона не є, вона – процес і результат нескінченної трансгресії суб'єктності за власні межі. До інших-багатьох-всіх суб'єкностей. Злам національних кордонів та перепонів на шляху співробітництва, співдопомоги, співтворчості – мережива живого спілкування.

Саме тому нашим країнам важливо зуміти згуртуватися не навколо горезвісної національної ідеї, а навколо вирішення дійсних суспільних потреб. Тому підігрівати суспільну свідомість потрібно не за допомогою підняття

питань майбутнього і минулого тільки однієї титульної нації, а загальногромадянськими свободами та гуманістичними орієнтирами побудови людського суспільства.

Стосовно перетворених форм, то саме нація стає їх джерелом – нацизм чи націоналізм, – не дуже давнє минуле, скорше – загрозове сьогодення людства, що знову ці феномени починають пригнічувати і дезінтегрувати людину-людей-людство з хронотопу загальнолюдської культури, простору СПІВБУТТЯ (рос. СО-БЫТИЯ) кожного-багатьох-всіх як суб'єкностей загальноісторичного процесу.

У цьому сенсі більше личить створювати не національну, а радше *загальнолюдську ідею* як уособлення мотивів високої загальнолюдської самоідентичності та сатодетермінації наперекір глобальній детермінації і зовнішньої ідентичності. І тоді народ буде творити в єдиному пориві *співчуття, співпереживання, співробітництво, співдружності* тощо. І стане народ невичерпним джерелом енергії, єдино здатним втілити все можливе в необхідне, всім – у дійсність (М. Горький).

Тільки так можна врівноважити шальки терезів суспільних процесів, при яких наразі економічний глобалізм продовжує одноосібно залишатись головним лейтмотивом усіх теперішніх суспільних зрушень.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Богачев Р.М.* Суспільна криза у партитурі лібералізму / Р.М. Богачев // Бюлетень Другого Міжнародного Нобелівського економічного форуму «Світова економіка XXI віку: цикли і кризи», 19-22 травня 2010 р., м. Дніпропетровськ. – С.12-17.
2. *Богачев Р.М.* Феномен імперськості і імпералістичності / Р.М. Богачев // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2010. – № 94. – С. 25.
3. *Маркс К., Энгельс Ф.* Собрание починений: В 4 т. / К.Маркс, Ф.Энгельс. – М.: Госполитиздат, 1955. – Т. 4. – С. 427-428.
4. *Мельниченко А.А.* Метаморфози сучасного виховання в суспільстві, що трансформується: філософський вимір / А.А. Мельниченко // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2006. – № 55. – С. 55-59.
5. *Новиков Б.В.* Творчість як спосіб здійснення гуманізму / Б.В. Новиков. – К.: НТУУ «КПІ», 2005. – 332 с..
6. *Новиков Б.В.* Отчуждение: Сб. статей / Б.В.Новиков – К.: НТУУ «КПИ» 2009. – 415 с.
7. *Панарин А.С.* Искушение глобализмом / А.С.Панарин. – М.: Эксмо-Прес, 2002. – 416 с.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2010 р.